

НАРАТОР VS ГЕРОЙ У МЕТАПРОЗІ

У метапрозовому оповіданні Селінджера «*Seymour: An Introduction*» та романі Андруховича «Перверзія» наратор та головний герой протистоять один одному. Протистояння наратор-герой розділено у статті на три блоки-опозиції відповідно: процес-результат, нарцис-міф, пастиш-пародія. Наратор сприймає героя як суперника і часом нехтує ним, збиваючись з основної розповіді на метакоментарі, переводячи розповідь на власні письменницькі переживання, часом аж надто обожає, ідеалізує його, настільки перебільшуючи риси характеру героя, що він перестає сприйматися як об'єктивна художня реальність, розсіюється, перетворюється на міф з безліччю варіантів. Пародія у творах також сприяє розсіюванню героя та утвердженню наратора, оскільки останній є її ініціатором, а герой виступає лише як її матеріал. При цьому образ самого наратора формується послідовно і набуває цілісності, тоді як герой її втрачає.

Ключові слова: метакоментарі; міф; наратор; пародія; пастиш; цілісність.

В основі сюжету творів Дж. Д. Селінджера «*Seymour: An Introduction*», Ю. Андруховича «Перверзія» лежить розповідь про поета, його життя і таємниче зникнення, смерть, розказана близькою людиною – братом, другом, який сам є письменником. Розповідь письменника про поета неодмінно передбачає мистецьке володіння словом, гру зі значеннями, численні відступи, самозаглиблення, оспівування, а також складну багаторівневу організацію всього матеріалу.

Проблему наратора в метапрозі детально досліджували Лінда Гатчен та Патрісія Вог, ними створено багаторівневі класифікації видів нараторів на основі різних метапрозових творів. Об'єктом дослідження українських літературознавців Лілії Лавринович, Ірини Старовойт є образ героя в сучасній прозі, зокрема метапрозі, його розчинення в постмодерних творах. Новизна цього дослідження полягає в тому, що раніше два образи художнього твору – наратор і герой – не зіставлялися. Вважаємо розгляд зазначеної проблеми особливо продуктивним у творах, де і наратор, і герой є літераторами.

Отже, у творах письменник і поет розглядаються як два способи літературного мислення, як два світи, дві реальності, вони виконують функції наратора та героя відповідно. Маємо на меті визначити характерні особливості кожного з них, встановити їхнє значення та побудувати універсальну оповідну схему для творів з подібним сюжетом.

Рушійною силою плану наратора-письменника є метатекстуальні стратегії, адже його оповідь часто збивається на його роздуми про літературу, світ, рівні власної майстерності. Шляхом метатекстуальних коментарів розкривається сутність наратора-прозаїка, яку влучно характеризує слово *пошук*. Наратор шукає влучне слово, наперед зізнаючись, що це навряд чи йому під силу: «even now, while I write it down, this, too, becomes false» [5].

Оскільки герой вже не існує на момент мовлення, його образ інтертекстуально конструюється зі спогадів його родичів, знайомих, з уривків його листів, творів, їхніх інтерпретацій, з порівняння його з інши-

ми поетами. Адже правильний спосіб описати поета, не подаючи при цьому його творів, це дорівняти його до великих поетів: «we have had only three or four very nearly nonexpendable poets, and I think Seymour will eventually stand with those few» [5]. Так наратор запевняє читача, що його герой – справжній творець.

Образ поета постає завершеним, застиглим, однак йому бракує цілісності, адже в кожному спогаді, у кожній інтерпретації виникає щоразу нова версія героя. Тож поет постає як творчий *результат*, який кожний читач тлумачить по-своєму. Письменник же, мовлячи від першої особи, має шанс представити й сформувані свій образ самотужки. Через те ж, що ним керує невпевненість, він постійно знаходиться в русі, у пошуку – його охарактеризуємо як *процес*. Наратор реалізується через метатекстуальні стратегії, а герой – через інтертекстуальні: згадки про його твори, листи, різномірні спогади про нього, паралелі з іншими поетами.

Наратор егоїстичний, нарцисичний, його увага до себе виявляється в оцінювальних коментарях: самозакоханих і самопринижувальних «I fully intend, from time to time, to jump up personally on the reader's back when I see something off the beaten plot line that looks exciting or interesting and worth steering toward» [5]; «It's more like a prize for the best glutton for punishment, or a certificate of endurance» [5]. Такою є і метапроза за своєю сутністю – вона спрямована не на художній світ, а на процес власного творення. Дослідниця Лінда Гатчен користується саме терміном «нарцисична» на позначення прози – самозаглибленої та саморефлексуєючої. За її словами, автори, які обирають метапрозу, подібно до Нарциса вдивляючись у своє відображення, схильються до думки, що «these literary entities (formal properties of fiction) are as real, or unreal, as any external, empirical raw materials» [6, с. 43]. Їхній вибір свідчить про бажання писати більш відверто, не вдаючись до конструювання неправдивих образів та художнього світу. У тексті це проявляється через зосередження уваги на внутрішній організації твору, механізмах його побудови. Як уже було сказано, твір має форму спроб

написання літературного портрета поета. Наратор повсякчас ставить під сумнів своє вміння писати, але відчуває на собі відповідальність показати світові справжнього Симора, а не того, кого з нього зроблять не дуже добросовісні критики. Ця невпевненість у власних силах може бути пояснена через антинарцисів комплекс. О. Жолковський пояснює його так: у нарцисі присутні «претензії на виключителюсть по сравнению с «другими», и в то же время паническая боязнь отражения, которое может не совпасть – и не совпадает – с ожидаемым» [3, с. 227]. У нашому випадку це невідповідність між задумом і його оформленням у слові.

Таким чином, до наратора-прозаїка одне за одним приходять усвідомлення, по-перше, того, що існуючі літературні моделі виявляють свою авторитарність у тексті, через що автору не вдається виписати образ так, як він собі уявляє. Це, своєю чергою, змушує його вдаватися до пошуку, увага його зміщується на маргінеси тексту, де не так відчутний авторитаризм структур літератури. Тут, на берегах, наратор пускається в розумування про процес змалювання суб'єкта, заледве приступаючи до самого змалювання. У той же час він оспівує свого героя-поета. Його обожнювання переходить у міфологізацію поета, що призводить до розмивання його образу, конструювання численних версій героя.

Міф починає існувати, багатіти, коли герой цього міфу вже зникає, помирає. Так, Бадді реалізує задум твору про Симора вже по його смерті. Як виявилось, для всієї родини він був найкращим порадиником, помічником, наймудрішим і найвеселішим з усіх, легко долав труднощі і при цьому не потребував і не любив слави: «Surely he was all real things to us: our blue-striped unicorn, our double-lensed burning glass, our consultant genius, or portable conscience, our supercargo, and our one full poet» [5]. Після смерті поета про нього починають ходити легенди, за життя кожний сприймав його по-своєму. Так, Френні, наймолодша з Гласів, пильно вчитуючись у вірші Симора, дивується невластивій йому деталізації в одній з поезій «she said she wondered why Seymour had said it was the left hand that the young widower let the white cat bite. That bothered her. She said it sounded more like me than like Seymour, that "left" business» [5], адже любов до деталей зазвичай виказує Бадді. Близька по віку Бу-Бу присилає Бадді один вірш Симора, який теж характеризує його суперечливо «John Keats/ John Keats/ John/ Please put your scarf on» [5]. Він є суперечливим, тому що єдиний наведений у творі, однак змістом не виявляє геніальності автора, про яку заявлено наратором. Брат Уокер натякає на містицизм Симора, говорячи про його попередні життя. Спогади матері взагалі обмежуються у творі Бадді її згадкою про високий зріст Симора.

Наймолодший Зуї звинувачує Симора і Бадді в тому, що їхнє виховання перетворило їх з Френні на «freaks», оскільки у світі повному фальші дуже важко взаємодіяти з людьми на умовах ширості. Цей виховний прийом призвів до того, що діти стали зневажати оточення за їхнє притворство і штучність «We're freaks, that's all. Those two bastards got us nice and early and made us into freaks with freakish standards, that's all» [5].

За відсутності реального героя, матеріально представленого в тексті, який би міг підтвердити чи спростувати ці легенди, його образ децентралізується, розпадається на рівнозначні та подеколи взаємовиключні міфи про поета. Адже міф, за визначенням О. Лосева, відчужується від дійсності і від смислу повсякденного життя.

При цьому сам наратор сприяє такій децентралізації, адже бере на себе роль збирача цих міфів, розміщуючи їх усі в одному творі, ще й додаючи власних. Тож чим детальніше наратор описує свого героя, чим більше спогадів про нього віднаходить, тим поет все більше віддаляється від читача, робиться невловимим для нього. У той же час, сам наратор ще сильніше зближується зі своїм читачем, адже демонструє йому процес письма. З іншого боку, наратор через свою нарцисичну натуру виставляє на передній план себе за рахунок свого власного героя, пишучи про нього показує себе, хоч і мимохіть.

Пародія слугує наратору, підкреслює його індивідуальність – це самопародія, пастиш. Герой же через пародію стає більш непевним, розмитим, адже пародіюються саме засоби побудови образу героя. У цих творах пародія підкреслює недієздатність певних літературних конвенцій, прийомів, утім в образах наратора та поета вона реалізується по-різному.

Наратор має високий рівень самосвідомості, про що свідчать його метатекстуальні коментарі, тому в нього пародія має характер пастишу, самопародії. Він є й ініціатором пародії і її матеріалом. Він замикає пародію на собі, ніби з іронією говорячи: «Я ж казав, що не зможу (змалювати героя, побудувати вдале речення), от і не зміг». Він з посмішкою і самозамилуванням пускається плести вишукані текстові хащі, свідомо відкладаючи розповідь про свого героя: «As for my brother Seymour – ah, well, my brother Seymour» [5]. Коли ж він береться за формування літературної версії Симора, той виходить подібним до самого Бадді, що теж викликає в Бадді-наратора іронічну посмішку, а не досаду і розчарування в силі власного таланту: «...that the young man, the "Seymour," who did the walking and talking in that early story, not to mention the shooting, was not Seymour at all but, oddly, someone with a striking resemblance to – alley oop, I'm afraid – myself» [5].

Герой теж є матеріалом пародії, коли демонструється недієздатність жанру літературного портрета. Бадді своєрідно вирішує завдання показати світові поетичний хист Симора. Він вдається до метафори про цілющість віршів Симора. Поширений, відомий прийом стає видимим у тексті завдяки новому застосуванню: Бадді буквально стверджує, що вірші Симора лікують, хороші вірші слід використовувати як компрес, однак тривалий контакт із ними може і нашкодити. Власне віршів брата наратор не наводить, лише переказує їх, детально зупиняючись на окремих дрібницях, вирваних з контексту. Наприклад, з приводу одного вірша, написаного у східній манері, Бадді говорить: «I'm certain in my own mind that Seymour thought it vital to suggest that it was the left, the second-best, hand the young widower let the white cat press her needle-sharp teeth into, thereby leaving the right hand free for breast- or forehead-smiting» [5]. Розбираючи

вірш буквально по кісточках, Бадді не тільки при- меншує його зміст, а й нищить магію поезії. Отже, різноманітними прийомами, як-то: перебільшення, невідповідність, надмірність – досягається ефект одивнення, завдяки якому читач відсторонено сприймає літературний матеріал, вловлюючи не тільки сюжетний плін, а й підкреслені недоліки поетики твору. За таких умов підданий критиці образ поета втрачає цілісність, залишаючи у свідомості лиш фрагменти, штрихи.

Щодо твору Андруховича, то тут немає чітко окресленого наратора, у творі безліч нараторів, але всі вони мають гротесково-фарсовий характер [4]. Зважаючи на тотальну містифікацію в «Перверзії», не варто шукати конкретного наратора, натомість розглядати його узагальнено в усій сукупності текстових виявів суб'єкта, що розказує історію. А якщо накласти встановлену нами схему Селінджера на «Перверзію», остання оприявнить зміст, що був непомітний раніше через нагромадження містифікацій.

Зі всього містифікованого текстового матеріалу виділяємо образ письменника-наратора та поета-героя. При цьому постійно маючи на увазі, що обидві по- статі виділені синтетично, в рамках одного з варіантів читацької рецепції. Тож демонстрація процесу письма в різноманітних формах – це все, що стосується плану наратора-письменника, який говорить прямо до чита- ча. Більш-менш сформований герой чи те, що вийшло зі спроб його зробити, – це стосується плану поета-героя, який постає опосередковано, через інших, мі- фологізовано.

Наратор у «Перверзії» знаходиться в пошуку роз- гадки таємничого зникнення Перфецького. Для цього він збирає всі різноманітні відомості про нього й укладає їх у певному порядку за власним розсудом: «Я зібрав тут усе – і в такій послідовності, в якій, на мій погляд, розгорталися події» [1]. Далі вже сам Перфецький, виступаючи розповідачем історії про себе, висловлює ставлення до написаного: «О, курва, такі мудрі думки, що сам собі не милий! Ну добре» [1]; «вони іноді зриваються в такт із не почутою більш ніким на світі музикою. Це я загнув. Краще так: із почутою цілим світом музикою» [1]. Загалом же метатекстуальні коментарі в «Перверзії» мають нар- цисичний характер, оскільки наратор милується ство- реними ним літературними і мовними родзинками: грою слів, несподіваними римами, різноманітними алітераціями, – і забуває чи свідомо нехтує об'єктом власної оповіді.

Образ поета Перфецького подається через вражен- ня про нього інших персонажів. Його сприймають і як шанованого учасника міжнародної конференції, і як «респондента», за яким ведеться стеження, і як вір- туозного музиканта. В оцінках інших обриси героя іноді втрачають певність, коли Перфецького плутають з іншими, перекручують його ім'я: один з нараторів, діаспорний журналіст, плутає його із Різенбокком, оскільки Перфецький поводить себе з Адою, як за- конний чоловік.

Деякі наратори подають Перфецького як невдачу, однак загалом про нього висловлюються як про генія: музиканта, співака, актора. Його геніальність набуває небачених, міфічних розмірів, навіть з'являється

порівняння його з олімпійськими богами: «І ми все зрозуміли. Його справді чекали деінде. Олімпійські боги на своєму бенкеті, приміром» [1]. Ця надмірність у судженнях призводить до розпаду, розчинення об- разу головного героя, оскільки всі подані його харак- теристики не з'єднуються в цілісний образ.

Разом з тим, продовжує формуватись образ аб- страктного наратора. Його характеризує всюдисущість, гра словами, смислами, замилювання власним словом, талантом. Інтереси тексту він ставить вище інтересів свого головного героя, недбалим ставленням до нього і до сюжету наратор вивищує себе, адже він проявляє себе в слові.

Своєрідний словоцентричний стиль, що іноді про- являється в деяких нараторів, свідчить про наявність пастишу в творі. Наратор іронізує над собою і узагалі над наміром написати історію. Крізь таку пародію наратор розкриває свій внутрішній світ, адже він є ініціатором пародії. Так, у мовленні, насиченому ка- ламбурами, жартами, алітераціями, римуванням втра- чається вихідний чи очікуваний зміст сказаного, натомість активізується зміст химерний, нелогічний, проте, за браком іншого, персонажами цілком сприй- нятливий: «Спинися, коню, – каже йому Ада, проте, можливо, що й не йому, позаяк у залі показався расо- вий арабський огир на довгих тонких ножиськах» [1]. Жартівлива згадка Ади про коня виявляється реаль- ністю, адже в залі справді з'являється кінь, який, щоправда, виявляється «ровером, але теж дуже доброї марки» [1].

У той же час іронічна пародія на детектив, роман- пошук розпорошує образ головного героя, робить його пласким і недієздатним. Так, Ада зазначає у своєму звіті зі спостереження за Перфецьким: «Респондент вимовив загадкове словосполучення «повний пінцет». Прошу дешифрувати» [1]. Один із нараторів, який є ймовірно діаспорним журналістом, веде оповідь у героїчній манері, що перегукується з Енеїдою Котля- рецького: «А наш Стасюньо, гордість і слава України, прокрався тихцем до музикантів, і конспіративно в першого сурмаря його золоту тромпету потяг як ревнув наш Перфецький по-єрихонськи, ніби на рідній трембіті, ніби чорного ангела під склепіння випус- тив...» [1]. У наведених прикладах наївність нараторів є проявом пародії.

Таким чином, твір «Seymour: An Introduction», в якому наратор розповідає про загиблого поета, за структурою являє собою своєрідне протиборство наратора і героя, особливості якого можна згрупувати в такі змістово-структурні блоки: наратор-письменник і герой-поет як процес і результат творчості; як нар- цис і міф; як пастиш і пародія. З'ясовано, що в пере- лічених блоках наратор сприймає героя чи то як су- перника, чи то як кумира. Однак в обох випадках образ головного героя страждає час від браку уваги наратора, чи від її надлишку. Тим часом образ на- ратора в цих двобоях постає цілісно, послідовно. Схема, складена на матеріалі твору Селінджера, виявляє свою дієздатність і щодо «Перверзії» Андруховича.

Твір українського письменника багато в чому від- різняється від Селінджерова: жанром, стилем, епо- хою. Однак вихідні умови (розповідь про загиблого поета) співпадають, тож була здійснена спроба накласти

побудовану схему на «Перверзію». Задача ускладнювалася тим, що у творі не один, а безліч нараторів. Проте при пильному їх розгляді було синтезовано узагальнений образ наратора як суб'єкта, що розповідає історію. З'ясувалося, що цей образ володіє тими ж рисами, що наратор зі «*Seymour: An Introduction*». У своїй розповіді він збивається з основної теми на коментарі про власне письмо, або на замилювання формальною красою тексту. Він перебуває в процесі письма, у словесному русі, тоді як герой – це застигле минуле і перебільшені та перекручені спогади, іншими словами, – *результат*.

Образ головного героя конструюється сукупністю різних точок зору, розповідями різних нараторів. Твори поета так само матеріально не представлені у творі, а присутні лише у формі переказів. Поет міфологізується у творі, у спогадах персонажів він постає геніальним, винятковим, риси характеру його і вміння перебільшуються. Усе це надає образу непевності, розпорошує його, розчиняє у висловленнях інших. На противагу герою як міфу, наратор виступає як нарцис. У «Перверзії» цей нарцисизм має текстуальний характер. Наратор милується власним талантом красного

письменства, розглядає його в дзеркалі багаторівневої гри слів, вдалих каламбурів, алітерацій, несподіваних римувань.

Особливе місце в структурі твору займає пародія: стосовно наратора пародія має характер самопародії, пастишу. Наратор є самосвідомим, розуміє свою роль у творенні розповіді, однак усвідомлює і той факт, що створити зв'язну струнку розповідь у нього не вийде за браком необхідних для цього літературних структур. Тому йому доводиться використовувати для розповіді старі, недієздатні структури і пародіювати їх, іронізуючи і над ними, і над собою. Твір пародіює детектив, роман-пошук, роман-розслідування. При цьому герой знаходиться не в такому вигідному становищі, адже він сам опиняється всередині пародії, а тому образ його втрачає цілісність через надмірність, перебільшення, невідповідність.

Отже, так само, як і в Селінджері, узагальнений образ наратора «Перверзії» перебуває у своєрідному протиставленні з головним героєм. При цьому наратор у процесі набуває виразних рис, оформлюється як образ, а головний герой навпаки розчиняється, розпорошується.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрухович Ю. Перверзія [Електронний ресурс] / Ю. Андрухович. – Режим доступу до ресурсу : http://www.e-reading.club/bookreader.php/1020287/Andruhovich_-_Perverziya.html.
2. Бербець Л. Текст-пастиш у творчості Юрія Андруховича / Л. Бербець // Слово і час. – 2007. – № 2. – С. 49–59.
3. Жолковский А. Блуждающие сны и другие работы / А. К. Жолковский. – Москва : Наука. Издательская фирма «Восточная литература», 1994. – 428 с.
4. Лавринович Л. Метафора зникнення персонажа та мотив деперсоналізації у романах П. Хюллі, А. Бітова та Ю. Андруховича / Л. Б. Лавринович // Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур пам'яті академіка Леоніда Булаховського : [зб. наукових праць]. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2009. – С. 326–337.
5. Salinger J. Seymour. An Introduction [Електронний ресурс] / J. D. Salinger. – Режим доступу до ресурсу : <http://ae-lib.org.ua/salinger/Texts/SeymourAnIntroduction-en.htm>.
6. Hutcheon L. Narcissistic narrative. The metafictional paradox / Linda Hutcheon. – Waterloo, Ontario, Canada : Wilfrid Laurier University Press, 1980. – 170 p.

Крикун О. А., Горловский институт иностранных языков, ГВУЗ «Донбасский университет», г. Артемовск, Украина

НАРАТОР VS ГЕРОЙ В МЕТАПРОЗЕ

В метапрозаическом рассказе Сэллинджера «Seymour: An Introduction» и романе Андруховича «Перверзія» нарратор и главный герой противостоят друг другу. Противостояние нарратор-герой разделено в статье на три блока-опозиции соответственно: процесс-результат, нарцисс-миф, пастиш-пародия. Нарратор воспринимает героя как соперника и иногда пренебрегает им, сбиваясь с основного рассказа на метакомментарии, переводя повествование на собственные писательские переживания, иногда чрезмерно боготворит, идеализирует его, настолько преувеличивая черты характера героя, что он перестает восприниматься как объективная художественная реальность, рассеивается, становится мифом с множеством версий. Пародия в произведениях также способствует рассеиванию героя и утверждению нарратора, поскольку последний является инициатором пародии, а герой всего лишь ее материалом. При этом образ самого нарратора формируется последовательно, обретает целостность, в то время как герой ее теряет.

Ключевые слова: метакомментарии; миф; нарратор; пародия; пастиш; целостность.

Крыкун О., Horlivka Institute for Foreign Languages HSEE «Donbass State Pedagogical University», Artemivsk, Ukraine

NARRATOR VS PROTAGONIST IN METAFICTION

In the metafictional story «Seymour. An Introduction» by J. D. Salinger the opposition narrator-protagonist is considered. The plot is a story about dead poet, told by the narrator, who is his brother and a writer. In the article the confrontation between narrator and the protagonist of his story is divided into three parts respectively: process vs result, Narcissus vs myth, pastiche vs parody. The theory of narrative, the theory of metafiction and formal method are

used as methodological basis of research. Narrator appears to be always at the process of writing, making mistakes but moving, on the contrary the protagonist all is constructed from the memories, he is a result, which everyone perceives in his own way and that means there are as many variants of the hero, as many people remember him. Narrator acts as a Narcissus in the text, talking much about himself, about the power of his talent. At the same time he sincerely admires his brother, though heterogeneous memories about protagonist can't make his image consistent, create only a myth about poet.

In all three parts of the confrontation the narrator admires brother's talent, though he subconsciously acts as his antagonist. He often indulges in metafictional comments, showing how story is being created and meditating about the power of his own talent. Therefore the hero of his story loses integrity, dissolves in the text. The same effect is achieved when the narrator extolls his brother, exaggerating his talent.

Keywords: *metacomments; myth; narrator; parody; pastiche; integrity.*

© Крикун О. А., 2015

Дата надходження статті до редколегії 16.05.2015